

*Олександр Деонисович Тихомиров,
професор кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ЦІННІСТЬ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Цінність порівняльного правознавства обумовлено не тільки сучасними процесами інтеграції національних та інших правових систем, а й особливостями стану науки, філософії науки, наукознавства та методології науки в умовах постмодерну, плюралізму культур та глобалізації людства. Гуманізація та компаративізація юридичної науки, надання їй загальнокультурного виміру означає зміну самого типу наукового мислення, переосмислення його аксіологічного статусу, наповнення загальнолюдськими цінностями у їх співвідношенні з цінностями національної культури, особливостями ментальності народів, цивілізацій, визнанням їх багатоманітності та рівноправності [1, с. 128–138], застереженнями проти невиправданого нав'язування універсальних теоретичних моделей, втрати національною правовою культурою своєї самобутності та своєрідності.

Подібні проблеми, що існують в різних сферах суспільного життя, мають вирішувати науки компаративного спрямування, зокрема порівняльне правознавство, зростання цінності якого зумовлено: сучасними реаліями українського права, його інтеграцією до європейського та світового правового простору, збереженням своєрідності вітчизняних правових традицій; особливостями розвитку філософських, теоретичних і методологічних засад юридичної науки в умовах постмодерну та становлення пост-постмодерну тощо.

В Україні актуалізується практична, наукова, світоглядна, просвітницька зацікавленість у порівняльному правознавстві, що породжує необхідність вивчення традицій вітчизняних порівняльно-правових досліджень, досвіду їх організації та здійснення в інших країнах, аксіологічного виміру порівняльно-правових досліджень з урахуванням тенденцій розвитку юридичної науки й правової реальності в умовах глобалізації.

На початку ХХІ ст. проблемам розвитку порівняльно-правових досліджень присвячено значний обсяг наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених. Так, природа порівняльного правознавства як науки в загальнотеоретичній площині була осмислена у дисертаційних дослідженнях Х. Бехруза, О. Бигич, К. Вовраженцевої, С. Галюк, В. Дудченко, Л. Корчовної, І. Кривцової, О. Лисенко, Л. Луць, Ю. Оборотова та ін.

Метою статті є спроба окреслити тільки ті площини ціннісного виміру порівняльно-правових досліджень, що зумовлені передусім пост-постмодерним світоглядом, розвитком постнекласичної науки, формуванням на цій основі юридичної компаративістики як сучасного стану розвитку порівняльного правознавства.

Аксіологічна тематика вивчення порівняльного правознавства охоплює значення його місця і ролі у системі юридичних та інших соціально-гуманітарних наук, правовій системі країни, створення відповідної інфраструктури, особливостей наукової мови, світогляду дослідників-компаративістів, специфічності їх наукової професії та професійного навчання, що ґрунтуються на культурній і національній своєрідності, досягнутих рівнях інформаційного, правового, економічного, політичного, культурного розвитку країни або певних регіонів, а також інші подібні проблеми.

Світоглядно-філософська цінність сучасного порівняльного правознавства полягає у тому, що воно сприймає, втілює, адаптує до особливостей юридичної науки та правових реалій ідеї пост-постмодерну, некласичної філософії, сприяє становленню компаративізму як однієї з форм сучасного світогляду. Сучасне ставлення до основних ідей постмодернізму [5, с. 214–227] свідчить

про необхідність пошуку альтернативного світогляду, який, з одного боку, відображає діалектичну єдність модернізму і постмодернізму, а з другого — ті «новації», які виникли в останні десятиліття і становлять унікальність того нового, що нині зароджується і має назву «пост-постмодернізм», одним із проявів якого є компаративізм, який діалектично поєднує модернізм і постмодернізм, тим самим заперечуючи абсолютизацію універсальності модернізмом і плюральності постмодернізмом.

Компаративізм охоплює різні прояви світогляду (філософський, науковий, міфологічний, релігійний, практичний, повсякденний), своєрідно модифікуючись у кожному із них, зокрема, у філософії — як філософія компаративізму, компаративна філософія, у науці — як парадигма соціально-гуманітарних наук або автономні дисципліни компаративного спрямування у різних соціальних і гуманітарних науках, чи як теорія, поняття, метод, методологічний підхід — в окремих науках.

Правовий компаративізм і, відповідно, філософія правового компаративізму відображають особливості прояву компаративізму у світоглядному і філософському осмисленні правової реальності, інакше кажучи, сприйняття, осмислення і ставлення через категорії «загальне і різне» до права у його часовому, просторовому, онтологічному, гносеологічному, аксіологічному та інших аспектах. Правовий компаративізм як світоглядний вимір правової реальності охоплює різноманіття поглядів на право в єдності та відмінності знань, переконань, ціннісних орієнтацій, ідеалів, властивих різним соціальним суб'єктам у різних країнах та в різні часи, причому й право відображається в єдності та відмінності з іншими соціально-культурними явищами.

Наукознавче та компаративне сприйняття науки в цьому випадку займає «помірну» позицію між радикальними універсалізмом і залежністю національної науки від своєрідності країни, наголошує на її мінливості від країни до країни, від культури до культури і діалогічності становлення «світової» науки.

Наукознавча цінність осмислення порівняльного правознавства у контексті юридичної компаративістики як сучасного етапу його розвитку визначається тим, що воно, по-перше, є підтвердженням змінюваності, динаміки, стрибкоподібності розвитку науки взагалі, по-друге, свідчить про розповсюдження компаративного підходу в наукознавстві, по-третє, задає модель досліджень юридичної науки взагалі й окремих юридичних наукових дисциплін зокрема. На основі періодизації науки, запропонованої В. Стюпіним [7, с. 249–295], характеристика порівняльного правознавства в контексті домінуючих теоретичних підходів, притаманних певним періодам розвитку науки та її осмислення, може бути такою: класичному періоду розвитку науки була притаманна її онтолого-гносеологічна інтерпретація, яка обумовлювала й відповідне розуміння порівняльного правознавства як автономної наукової дисципліни, визнання науковими тих спеціальних знань, які відповідали вимогам об'єктивності та істинності; у некласичний період домінуючою стає діяльнісно-інституційне розуміння науки, яке орієнтувало на інтерпретацію порівняльного правознавства як наукового методу, залежність спеціальних наукових знань від суб'єкта, наукових досліджень, форм їх організації та наукових комунікацій; постнекласичний (сучасний) період виокремлюється синергетико-культурологічною інтерпретацією науки, а отже, й порівняльне правознавство як у своїх властивостях, так і формах осмислення набуває якостей юридичної компаративістики.

Дослідження юридичної компаративістики в її часовому, просторовому та соціально-культурному вимірах дає можливість представити її не тільки в контексті докласичної, класичної, некласичної чи постнекласичної науки, а й у вигляді «світової», «інтернаціональної» та «національної» науки, виявити своєрідність її інтерпретацій і поширення в існуючих цивілізаціях і країнах світу, на різних етапах їх розвитку та в константах глобалізації та плюралізації світу, а також виокремити і закласти підвалини української юридичної компаративістики на основі всезагального, загального, різного та унікального у співвідношеннях української та інших правових наук, «світової» культури, регіоналізації власне самого українського права тощо.

У просторовому вимірі цінність порівняльного правознавства полягає й у тому, що спонукаючи до вивчення іноземного права, воно сприяє побудові правової карти світу, становленню географії права як окремої сфери юридичних наукових досліджень. Саме порівняльне правознавство акцентує увагу на тому, що вивчення іноземного права — це дослідження одиничного, у якому

міститься загальне, особливе й різне, але їх неможливо виявити й осмислювати поза зв'язками з іншими правопорядками, так само як важко уявити описання іноземного права поза його зв'язками з міжнародним правом, правовими реальностями інших країн в історії й сучасності.

Природа порівняльного правознавства, особливості його становлення та розвитку визначають його роль у побудові «карти світу юридичних наук», зокрема, дають підстави для одного з варіантів вирішення питання про співвідношення «світової» і «національної» юридичної науки через осмислення взаємозв'язку порівняльного правознавства і правових сімей, «правової карти світу», «карти світу юридичних наук», «карти світу порівняльного правознавства та його національних шкіл», у контексті якого вивчається не тільки те, яким чином порівняльне правознавство відображає правову реальність різних країн і їхніх об'єднань, а й як національні правові системи, правові сім'ї, міжнародне й регіональне право впливають на характеристики порівняльного правознавства, яке є одним із компонентів правової системи, правової реальності країни, проявом і формою взаємодії різних країн і цивілізацій. У географії порівняльного правознавства, як і в його концептуалізаціях та історії, проявляються плюралізм, множинність, своєрідність його розумінь, обумовленість їх мовою, культурою, правопорядками тієї або іншої країни, регіону, цивілізації.

Географічний «зріз» юридичної науки, який формується також на основі порівняльного правознавства, поряд із її порівняльною історією являє собою базові основи юридичної науки в універсальних і загальних координатах простору й часу. Причому просторовий (географічний) аспект не слід обмежувати тільки «правовою географією світу», це може бути і «правова географія країни», регіону, континенту, що відображає, вивчає правовий простір у його фізичному вимірі, який не завжди збігається з географічними кордонами [6, с. 14].

Порівняльне правознавство орієнтує на розуміння «світової» науки в контексті таких форм її організації, як міжнародне співробітництво, діалог і полілог учених різних країн, під час якого в конкретно-історичній ситуації досягаються загальні підходи, рішення актуальних проблем світового і національного правового й культурного розвитку. Так, О. Кресін дослідив та обґрунтував значення порівняльного правознавства для становлення таких міжнародних об'єднань учених, як ЮНЕСКО, Міжнародна асоціація юридичних наук, Міжнародна академія порівняльного права та ін. [4, с. 256–272], тим самим підтвердив, що становлення загального у порівняльному правознавстві відбувається у напрямі від різноманітних підходів, думок, поглядів до встановлення загального в реальному співробітництві, взаємодії вчених.

Інтегративна та інноваційна цінність юридичної компаративістики багато в чому зумовлена тим, що її осмислення в аспекті інтеграції, взаємодії, проблематизації наук, у співвіднесенні з тим, що в правовій реальності з'явилося нового, показує, що правова реальність не «покривається» існуючими і побудованими на підставах «предметності» як юридичними, так і неюридичними науковими дисциплінами, внаслідок чого виникає низка нових наук, які відображають нові сфери правової реальності або які виокремлено з певних (базових) наук, або які є результатом інтеграції (синтезу) різних наук, чи, навпаки, які виокремлено з декількох на основі виділення синтезованого предмета. Так з'являються і починають розвиватися такі напрями міждисциплінарних та інших інтегрованих досліджень, як правова глобалістика, правова транзитологія, правова регіоналістика, правова футурологія, правова географія, правове країнознавство, а також дослідження у сферах транснаціонального, «світового» права.

Порівняльне правознавство не тільки суттєво розширює та урізноманітнює предметне «поле» юридичних наукових досліджень, а й поєднує відповідні правові явища з адекватними їх поняттями, науковими конструкціями [9, с. 266–277], наголошуючи на тому, що насамперед варто використовувати такі поняття, які дають можливість цілісно і структуровано представити і проаналізувати порівняльно-правову реальність. Наприклад, поряд із традиційним поняттям «правова система» у порівняльному правознавстві використовуються і поняття «правапорядок», «правова культура» [2, с. 222–232], «правова традиція» [3, с. 300–309], «правове життя» та ін. Ю. Шемшученко наголошує, що «порівняльне правознавство не применшує і не заперечує здобутки інших юридичних дисциплін, але саме воно, на мою думку, у співдії з останніми покликане стати сучасним продуцентом основних концептів і термінів юридичних наук. Замість однозначного універсалізму, виплеканого цими науками протягом багатьох століть, воно несе в собі ідею плюральнос-

ті світу, традицій і досвіду, вираженого, нетелеологічного ставлення до процесів конвергенції та дивергенції» [10, с. 20].

Інтегруюча цінність порівняльного правознавства визначається тим, що воно не претендує на «єдиність» у компаративному дослідженні права, оскільки подібні дослідження здійснюються й іншими компаративними соціально-гуманітарними науками, у предмет яких входить права реальність. Це породжує необхідність формування сфери правових компаративних наукових вивчень, які повинні охоплювати дослідження, здійснювані не тільки юристами, а й іншими суб'єктами пізнання, предметною основою яких є право у всіх його зв'язках і проявах (різноманітні), а методологічною основою — компаративний підхід, що інтегрує порівняння та інші подібні методи, а також відповідні знання. Юридичні компаративні дослідження при такому підході розглядаються у взаємозв'язку з компаративними, правовими науковими дослідженнями, а також пізнанням права, які здійснюються на практиці, у безпосередньому житті, в інших поза-наукових формах розуміння правової реальності і сфери її існування.

Методологічна цінність порівняльного правознавства зумовлена тим, що інтеграція юридичної компаративістики у систему компаративних наук, сприйняття з відповідною трансформацією їх методологічного потенціалу, з одного боку, збагачує її методологію, адекватне сприйняття багатомірності і багатоманітності правової реальності, а з другого — дозволяє зробити свій внесок у компаративістику. Кожна зі споріднених із правознавством соціально-гуманітарних наук надає можливість досліджувати право в певному контексті, у його пов'язаності з подібними соціальними явищами, а на їх перехресті виникають і в подальшому будуть виникати відповідні сфери міждисциплінарних компаративних досліджень права та юридичні наукові дисципліни як форма їх організації: географія права, компаративна історія права, компаративна юридична лінгвістика, компаративне правове літературознавство та мистецтвознавство тощо.

Методологічне значення порівняльного правознавства визначається, зокрема, тим, що на відміну від більшості інших юридичних наук воно має власний метод — компаративний підхід, який становить основу його методології, а тому воно: адаптує, модифікує загальнонауковий порівняльний метод, компаративний підхід стосовно предмета і завдань юридичної науки; бере участь у їх подальшому вдосконаленні, тим самим робить свій внесок у методологію науки; здійснює теоретичне осмислення і розробляє засоби, способи, прийоми і правила компаративної методології; розробляє методологічні рекомендації з її використання іншими юридичними науками; забезпечує методологічний зв'язок юридичної науки та інших соціально-гуманітарних наук.

Спроба окреслити деякі новели у розумінні цінності юридичної компаративістики як етапу розвитку сучасного порівняльного правознавства і юридичної науки, безумовно, не може охопити все коло проблем цієї тематики і передбачає подальші юридичні, філософські і наукознавчі дослідження на основі теоретичних і методологічних підходів, що розробляються як в соціально-гуманітарних, так і юридичних науках, порівняльному правознавстві зокрема. В останньому випадку з виходом за межі науки (охоплення практичних, буденних та інших проявів компаративізму), європейської цивілізації з охопленням неєвропейських цивілізацій, у яких наука не є домінуючою формою світогляду. Окрім того, в таких дослідженнях порівняльне правознавство як юридична наука може досліджуватися як знання, наукова діяльність, соціальний інститут, форма культури тощо.

Список використаних джерел

1. Бехруз Х. Універсалізм і релятивізм цінностей у контексті діалогу правових культур / Х. Бехруз // Філософія права і загальна теорія права. — 2012. — № 2. — С. 128–138.
2. Варга Ч. Порівняння правових культур і правового мислення / Ч. Варга // Порівняльне правознавство. — 2013. — № 1–2. — С. 222–232.
3. Вовк Д. Про зміст категорії «правова традиція» та її значення у порівняльно-правових дослідженнях / Д. Вовк // Порівняльне правознавство. — 2013. — № 1–2. — С. 300–309.
4. Кресін О. ЮНЕСКО і розвиток порівняльного правознавства: до 60-річчя Міжнародного комітету порівняльного права — Міжнародної асоціації юридичних наук / О. Кресін // Порівняльне правознавство. — 2012. — № 1–2. — С. 256–272.
5. Мелкевік Б. Постмодернізм, право та «прощання з розумом» / Б. Мелкевік // Філософія права і загальна теорія права. — 2013. — № 2. — С. 214–227.

6. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение и юридическая география мира / А. Х. Саидов ; отв. ред. В. А. Туманов. — М. : Ин-т государства и права РАН, 1993. — 148 с.
7. Степин В. С. Классика, неклассика, постнеклассика: критерии различения / В. С. Степин // Постнеклассика: философия, наука, культура. — СПб. : Мирь, 2009. — С. 249–295.
8. Стовба О. На шляху до нового розуміння права (рецензія О. Стовби на монографію О. І. Честнова «Посткласичне праворозуміння») / О. Стовба // Філософія права і загальна теорія права. — 2012. — № 2. — С. 388–389.
9. Тихомиров Ю. Нові явища і поняття у порівняльному правознавстві / Ю. Тихомиров // Порівняльне правознавство. — 2013. — № 1–2. — С. 266–277.
10. Шемшученко Ю. С. Місія порівняльного правознавства / Ю. С. Шемшученко // Порівняльне правознавство. — 2012. — № 1–2 — С. 20–23.

Тихомиров О. Д. Цінність порівняльного правознавства в сучасних умовах інтеграції національних правових систем

Основною метою статті є спроба осмислити цінність порівняльного правознавства в умовах формування світогляду пост-постмодерну, постнекласичного розвитку науки, діалогічної взаємодії національних та інших правових систем. Виокремлено світоглядно-філософське, наукове, інтегративне, інноваційне та методологічне значення порівняльного правознавства.

Ключові слова: порівняльне правознавство, цінності, світогляд, філософія, наукознавство, методологія, інтеграція юридичних наук, компаративізм, географія юридичної науки.

Тихомиров А. Д. Ценность сравнительного правоведения в современных условиях интеграции национальных правовых систем

Основной целью статьи является попытка осмыслить ценность сравнительного правоведения в условиях формирования мировоззрения пост-постмодерна, постнекласического развития науки, диалогического взаимодействия национальных и других правовых систем. Выделены мировоззренческо-философское, научное, интегративное, инновационное и методологическое значение сравнительного правоведения.

Ключевые слова: сравнительное правоведение, ценности, мировоззрение, философия, науковедение, методология, интеграция юридических наук, компаративизм, география юридической науки.

Tikhomirov O. The value of comparative law in the modern integration of national legal systems

The main purpose of the article is an attempt to understand the value of comparative law in the emerging world of post-postmodern Postnonclassical of science, dialogic interaction and other national legal systems. Thesis there is determined ideological, philosophical, scientific, integrative, innovative and methodological significance of comparative law.

Key words: comparative law, values, worldview, philosophy, science of science, methodology, integration of Law, komparatyvizm, geography legal science.

УДК 340.1

*Богдан Іванович Андрусишин,
проректор з навчально-методичної роботи гуманітарних інститутів
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

ОСВІТНЄ ПРАВО ЯК ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ЧИННИК УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Введення у дію законів України від 1 липня 2014 р. «Про вищу освіту», від 2 березня 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» та інших нормативно-правових актів вчергове засвідчило важливість для держави освітньо-наукової сфери загалом, збереження інтелекту, який, на основі досвіду країн Європи і світу, виступає у ролі стратегічного ресурсу сучасної цивілізації. Першочерговими завданнями, що стоять перед науково-педагогічними колективами вищих навчальних закладів, є питання поглиблення «університетської автономії», «наукового супроводу навчального процесу», «зменшення максимального навантаження науково-педагогічних працівників», «збереження частки годин самостійної роботи студентів», поєднання освіти і наукових досліджень як одного з основних факторів забезпечення постійної інновації навчально-виховного процесу. Вирішення цих завдань неможливе без удосконалення освітнього законодавства України. Пріоритетним напрямом розвитку українських університетів є інтеграція передусім до європейського простору освіти, посилення співпраці з ВНЗ Німеччини, Великої Британії, Франції, Італії, Польщі, Фінляндії, Швеції, Литви, США, Японії, Китаю та ін.

Захід вже давно демонструє модель співпраці вищої школи і реального сектору, передусім механізм взаємовигідного співробітництва університетів і бізнесу. У новому Законі України «Про вищу освіту» закладено деякі реальні механізми співпраці, серед яких норма про участь у роботі Національного агентства з забезпечення якості освіти працедавців, залучення їх до процесу підготовки програм, навчальних курсів тощо.

Стає дедалі очевиднішим, що без потужної науки неможливо бути конкурентоспроможним у європейському та світовому науково-освітньому просторі.

На важливості використання науково-педагогічного потенціалу Національної академії наук України під час реалізації нового закону про вищу освіту наголосив її президент, академік Б. Патон у доповіді на звітній сесії загальних зборів НАН України за підсумками 2009–2014 рр. Він також зазначив, що важливо «зберегти систему, за якою Академія, її провідні наукові установи мають можливість в повному обсязі, в тому числі на засадах держзамовлення, здійснювати підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації» [1].

У той же час, як зазначено в Рекомендаціях парламентських слухань на тему «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави», схвалених Постановою Верховної Ради України від 11 лютого 2015 р. № 182-VIII, наголошується: «У сучасних умовах наука та науково-технічна сфера відіграють визначальну роль у ефективному розвитку економік передових країн світу та якісному покращенні життя громадян. Стрімко зростає наукоємність ВВП, збільшується кількість зайнятих у науково-технічній сфері, наращуються кошти на її фінансове та ресурсне забезпечення. Світовий ринок наукоємної продукції зростає в 2–2,5 рази швидше порівняно з темпами росту світової економіки.